

ÎN CĂUTAREA APROAPELUI. NAȚIONALITĂȚILE: ABORDAREA LIBERALĂ ȘI NAȚIONAL-ȚĂRĂNISTĂ

Damian Hurezeanu

Proiectul național românesc s-a realizat în 1918 într-o formă integrală. Cele trei acte ale unirii: Basarabia, în aprilie 1918, Bucovina, în noiembrie 1918, și Transilvania - la începutul lui decembrie 1918, consfințite ulterior prin tratate internaționale, au configurat, laolaltă cu vechea Românie, un nou cadru teritorial-statal. Acesta consacră de fapt realitatea națională în datele dezvoltării sale istorice, realitate ajunsă la un stadiu de maturitate politică și culturală aptă să asigure stabilitatea noii structuri politice-statale, să-și asume afirmarea ei printr-o voință activă și s-o integreze conștiinței colective ca pe un principiu cu valoare supremă.

Descoperindu-și ființa prin cultură și adâncind perceperea atributelor personalității sale prin reflexie cultural-spirituală, națiunea română ține de tipologia "națiunilor culturale". Ele se concep ca realități virtuale stabilite în matricea unor fenomene inconștiente și involuntare, cum sînt cele de ordin etnic-lingvistic. Acestea sînt daturi native, nerezultînd dintr-un acord de voință, din libertatea de "a construi apartenențe", sau plămădite în retorta unor evenimente politice.

Funcția creatoare a culturii constă în descoperirea factorilor constitutivi, în proiectarea lor în conștiințe, deci în fortificarea memoriei etno-culturale a comunității naționale și în imprimarea unui sens activ vieții naționale. Afirmarea identității nu este însă un scop în sine; conștiința națională își integrează, pe o anumită treaptă, o dimensiune politică avînd ca element structurator edificiul statal. Fenomenul național modern este în mod preponderent unul de ordin politic, oricît de puternic ar cădea accentul în definirea conceptului pe unitatea teritorială, etno-lingvistică, pe comunitatea de origine, de tradiții, pe memoria colectivă etno-culturală. Toți acești factori reprezintă premise, obiective sau subiective, în raport cu țelul spre care tinde națiunea în ordinea împlinirii sale - dobîndirea și organizarea propriei statalități. Cultura poartă ecoul tuturor frămîntărilor istorice pe care le parcurge națiunea pe calea afirmării, maturizării și împlinirii sale ca națiune-stat. "Ideea de națiune" rezumă în fond, procesul devenirii unei națiuni în actele sale esențiale și în desfășurările sale caracteristice, sublimite în repere de ordin intelectual¹.

Anul 1918 a dus la împlinirea proiectului națiune-stat, răspunzînd reprezentării care s-a întrupat în conștiința românească odată cu dezvoltarea sentimentului

naționalității. Ideea mulării statalității pe conturul ființei naționale a dus la asemănarea procesului istoric dat cu fenomenele firești ale naturii. Pentru nici unul din evenimentele, faptele sau procesele istoriei nu s-a invocat, la fel de intens, o ordine de corespondență cu fenomenele naturii ca acelea care au dus la realizarea statalității de către națiunile care au fost lipsite, sau și-au pierdut statalitatea în cursul istoriei. Sintagmele "firesc", "natural", nemaivorbind de "logic", "obiectiv", alături de "împlinirea năzuinței de veacuri", realizarea "idealului secular" colorează limbajul istoriografiei consacrate unirii.

Să observăm însă cum e surprinsă pe ecranul istoriografiei o altă fațetă a fenomenului național din România, de data aceasta, după unire. Este vorba de schimbarea care a avut loc în compoziția națională a populației. Fenomenul are o semnificație considerabilă. Or, demersul istoriografic nu l-a integrat la dimensiunea cuvenită. Preocupată de unire în aria istorică a poporului român, de prefacerile adânci de ordin politic și social-economic care au marcat un ciclu nou al devenirii în evoluția societății, istoriografia a captat cumva estompat, în linii lipsite de relief necesar, problematica derivând din transformările în compoziția națională a populației. Regăsim aici o stare de spirit de ordin general, un semnal al conștiinței publice, o proiecție a nivelului deschiderii societății spre problema dată, în ultimă instanță a capacității ei de a-și asuma noua situație.

Datele acesteia, potrivit recesămîntului din 1930, erau următoarele: minoritățile reprezentau 28,1% din populația țării, dar la orașe ponderea lor era de peste 41%².

Foarte ridicat era nivelul reprezentării minorităților în provinciile reunite. În Bucovina ponderea lor era de 55,5%, în Dobrogea de 55,8%, în Basarabia de 43,8%, în Banat de 45,7%, în Transilvania de 42,4%, în Crișana și Maramureș de 39,3%³. De un interes special este faptul că în mediul urban din provinciile reunite se constituiseră raporturi în care naționalitățile prevalau asupra elementului românesc. Astfel, în Basarabia românii reprezentau abia 31% din populația orașelor, în vreme ce ponderea "minoritarilor" era de 69% (între care rușii 27,1%, evreii 26,8%)⁴. În Bucovina, elementul românesc deținea doar 33%, față de 67% "minoritari". Evreii singuri deținea 30% din totalul populației urbane a Bucovinei⁵. În Banat, românii reprezentau 35% din populația orașelor, restul de 65% fiind alcătuite de minoritari între care germanii 31,1%, iar ungurii 22,7%⁶. Similar era nivelul populației urbane românești în Transilvania - 35,9%. În structura etnică a naționalităților o pondere considerabilă revenea maghiarilor 39,8%, urmați la mare distanță de germani - 12,7%. În sfârșit, în Crișana și Maramureș românii reprezentau la orașe 33,1% față de o masă "minoritară" de 66,9%. Singur, segmentul populației maghiare deținea la orașe 43,7%⁷.

Situația de mai sus trimite proiecții în toate direcțiile istoriei țării. În trecut, datele ne permit să vorbim de o perioadă relativ recentă a dezvoltării orașelor în unele provincii; afluxul populației românești în Bucovina și Basarabia, spre exem-

plu, este opera secolului XIX avînd în vedere că cele două provincii s-au desprins din trunchiul Moldovei abia în anii 1775, respectiv 1812, că anterior procentul populației evreiești, rusești sau chiar germane era cu totul redus, că fluxul evreilor în Moldova, respectiv Bucovina și Basarabia, se intensifică abia în deceniile trei-patru ale veacului trecut. Viața orășenească, mai exact spus viața orășenească modernă, a început tîrziu, prin curente de populații alogene, pe fondul unor structuri rurale statomnic-patriarhale. În Transilvania și Banat, românii li s-a refuzat în fapt orașul pînă în secolul XVIII.

Dincolo de acestea, trebuie să observăm înrădăcinarea românilor în formele tradiționale de viață și dificultățile trecerii de la acest tip de existență la alte forme de ocupație și de preocupări față de care fluxurile noi de populație erau deschise prin chiar condiția lor. Favorizați de alcătuirile politice, de capacitatea mai rapidă de a se adapta, de starea de spirit orientată spre alte orizonturi de existență, populația neromânească s-a aglomerat în centrele urbane într-o proporție considerabil mai mare decît au reușit s-o facă românii.

Indiferent de antecedente, de concursul împrejurărilor și de natura acestora, pentru caracteristicile repartizării etnice a populației, în perioada unirii contează starea de fapt. Iar aceasta nu era doar de ordin numeric, de ponderi și raporturi statistice. Era vorba și de grade de mobilitate socială, de niveluri de instrucție, de adaptabilitate la formele moderne de existență, de deprinderi și îndeletniciri profesionale, de stiluri de existență de ordin material și cultural.

Sigur, indicele general de mărime a naționalităților, la orașe ca și la sate, este foarte important. Trebuie să ținem însă seama de diversitatea relativ mare a naționalităților, de disparitatea repartizării lor teritoriale, de aspectul enclavatic al locuirii, acolo unde e vorba de zone compacte.

Maghiarii, germanii, evreii și componenta ruso-ucraineană în Basarabia prezentau, prin masa lor, un interes special pentru construirea raporturilor naționale și sociale în noul cadru politic-statal, sporindu-și impactul tocmai prin nivelul reprezentării lor la orașe.

Noul cadru statal se confrunta, astfel, am putea spune din start, alături de multiplele solicitări reclamate de prefacerile sociale, economice și politice, și cu problema integrării naționalităților, cu promovarea unui set de măsuri și de soluții apte să realizeze consensul, să-l facă operațional, să cimenteze coeziunea organismului social. Pe scurt, în societatea românească se pune o problemă nouă în raport cu care viziunea asupra națiunii, așa cum a fost ea edificată în veacurile anterioare, trebuia să suporte modificări. Nu în sensul topirii entității naționale în organismul politic-statal, ci al sensibilizării conștiințelor față de creșterea rolului mecanismelor social-cetățenești pentru a realiza integrarea și participarea membrilor societății, indiferent de apartenența lor etnică.

Probabil că documentul cel mai reprezentativ pentru acest tip de viziune a fost *Declarația de Unire* de la Alba Iulia adoptată la 1 decembrie 1918. Este un

document efectiv inspirat, care impune nu numai prin valoarea principiilor enunțate, ci și prin spiritul umanitar, generos care-l străbate, prin sentimentul adânc de adeziune la aceste principii. Se topesc în acest document, voința de unire a românilor transilvăneni "cu țara", avântul năzuinței spre o întocmire superioară a comunității internaționale. ("Congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile, mari și mici deopotrivă..."), promovarea unui set larg de reforme democratice, la nivelul standardelor civilizației moderne, inclusiv a unui cadru de drepturi și libertăți cuprinzătoare și depline pentru naționalități: "Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din rîndul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc. Egala îndreptățire și deplina libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din stat"⁸.

Dincolo de aspectul lor concret, prevederile Rezoluției semnifică o ofertă integrală a condiției egale a naționalităților cu românii. Ele nu oglindesc doar o stare de spirit romantică, de moment, specifică vremurilor și împrejurărilor. Sînt, într-un fel, o proiecție a propriilor vechi năzuințe, expresia capacității reprezentanților românimii ardelenice de a se ridica la idealitate. Dar și a năzuinței de a rezolva integral o problemă care viza nu doar minoritățile, ci și proiectul unei societăți intrată într-un ciclu nou al dezvoltării. Transpunerea în viață a măsurilor enunțate în *Declarație* și edificarea proiectului societal în viziunea sugerată de *Declarație* s-au dovedit mult mai complexe, mai dificile, au apărut ezitări și reinterpretări chiar în rîndurile liderilor Marii Adunări de la Alba Iulia. Textul cel mai semnificativ în această privință este Conferința lui Iuliu Maniu din mai 1924, ținută la Fundația Universitară Carol I. Această conferință, avînd consistența unui studiu, a fost publicată și în volumul *Politica externă a României* pregătit sub îngrijirea Institutului Social Român. Ne aflăm în fața unui text dintre cele mai reușite ale lui Maniu; se impun atenției perspectiva înaltă din care e îmbrățișat subiectul, vigoarea și relieful ideilor, claritatea poziției și a argumentelor care susțin raționamentul autorului. Elementele de ordin doctrinar sînt conturate explicit sau implicit; domină însă expunerea unor principii călăuzitoare pentru practica politică în domeniul național. Maniu pornește de la enunțurile din *Declarația Unirii* și de la punctele înscrise în Actul adițional la Tratatul de pace de la St. Germain (1919) și Trianon (1920) care consacrau unirea Bucovinei și Transilvaniei cu România. Dă însă o interpretare restrictivă unor principii formulate în *Declarație*: în privința organizării învățămîntului (deroga de la folosirea limbii materne pe toate treptele instrucției) a normelor pentru desfășurarea practicii judiciare (se pronunța pentru urmarea unor proceduri - sau pentru transcrierea altora în limba română)⁹ și pentru corespondența, în română, a instituțiilor publice locale "conduse de la centru"¹⁰. Introducerea efectivă a autonomiei locale ar include și realizarea autonomiei culturale și con-

fesionale pe care o exprimă în fond, după Maniu, principiul din *Declarația de la Alba Iulia*: "Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare"¹². În acest sens (al autonomiei locale, implicit culturale și confesionale) ar trebui tălmăcită formula din *Declarație*; o altă interpretare - releva Maniu - nu s-a dat nici la consfătuirea premergătoare zilei de 1 Decembrie, deși s-au făcut anterior propuneri de acest fel¹³. Oricum, în textul lui Maniu este semnificativă căutarea echilibrului între ideea statului național și comandamentele civilizației moderne, bazată pe pluralism și diversitate, între forma de organizare național-statală și atragerea tuturor energiilor țării la funcționarea optimă a organismului social, între promovarea valorilor identității naționale și statale românești și deschiderea față de "îndreptările" minorităților.

La șase ani după Adunarea de la 1 decembrie, Iuliu Maniu era (în *Problema minorităților*) ceva mai jos de spiritul și principiile enunțate în *Declarația Unirii*, dar se păstrează în coordonatele unei democrații naționale, lucide și luminate¹⁴. Între timp, se pot identifica în paginile presei, sau în declarații cu valoare de program ale Partidului Național și ale Partidului Țărănesc adeziunea la principiile *Declarației de la Alba Iulia*¹⁵. Timp de aproape un deceniu, pînă la venirea la putere, în noiembrie 1928, a Partidului Național-Țărănesc punctele *Declarației* au fost încă de actualitate.

Artizanii construcției politice-statale după război n-au fost însă Partidul Național din Transilvania sau Partidul Țărănesc, ci Partidul Liberal. În această vreme s-au produs, cum se știe, mutații spectaculoase în opțiunile electoratului (extins considerabil în urma introducerii dreptului universal de vot) în spectrul partidelor politice. Nici o forță politică nu se putea însă substitui Partidului Național-Liberal. Naționalii transilvăneni erau, deocamdată, o formațiune provincială. Ea nu putea reprezenta "întregul" corp național-statal. La rîndul lor, aveau o reprezentare puternică doar în anumite zone ale vechii României, iar ulterior și ale Basarabiei. Erau, este drept, zone relativ întinse, dar țărăniștii încă nu erau înrădăcinați în istoria politică a țării, nu aveau (cum se spune astăzi) structuri logistice rodite.

În altă condiție se aflau liberalii. Excedați cumva de avalanșa noilor fenomene, liberalii au pierdut, pentru o vreme, contactul cu masa electorală, cu pulsul străzii, ca stare de spirit a oamenilor din tranșee, a mulțimilor prea mult încercate de suferințele provocate de război. Dar liberalii erau o forță istorică reală; ei își revendicau, pe bună dreptate, faptul că și-au asumat marile evenimente naționale din secolul XIX. După cum și realizarea Unirii din 1918 este, într-un fel, opera lor. Să ținem seama, în această ordine de idei, că Partidul Liberal a fost mereu călăuzit de realizarea acestui obiectiv, că a vădit un ascuțit simț al orientării politice, deopotrivă tactic și strategic, a pregătit unirea sub aspect politic și diplomatic. Și-au asumat, de asemenea, sarcina intrării în război și a încercărilor legate de evenimentele de pe teatrul de luptă, din interiorul și din afara țării. Pentru unire au pulsat

energiile pornite din toate părțile țării, iar centru iradiant al acestora a fost capitala Regatului.

În anii de după război, cotidianul Partidului Național, ziarul "Patria", a abordat ca un leitmotiv tema opțiunii istorice făcute de românii ardeleni la 1918. În paginile ziarului se sublinia nu numai legitimitatea acestei opțiuni, dar și rolul considerabil al efortului politic-statal al Regatului Român. Efort care înscrie în prim plan voința și acțiunea Partidului Național-Liberal: "Vechiul Regat, ca organism istoric secular rămîne totdeauna pentru ardeleni - cităm în «Patria» - sinteza însușirilor rasei românești de pretutindeni. Acolo, în "clocotul vicisitudinilor istorice, s-a făurit neamul românesc politic"¹⁶.

Inspirat de curentele liberale ale timpului, Partidul Național-Liberal din țara noastră a ținut să facă mai ales operă de adaptare într-un dublu sens: adaptare a conceptelor liberale esențiale la realitatea românească și adaptare a realității la spiritul și normele călăuzitoare liberale.

În contextul marilor evenimente din secolul XI - revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, războiul de independență - idea națională a fost privită ca factor generator de ample transformări politice și sociale. Unirea - cheazășie a propășiri societății - este leitmotivul operei de propagandă în perioada creării statului modern român. Accentul cade pe națiune, pe unire ca agent al renovării societății. Mai puțin se urmărește conexiunea inversă: în ce măsură transformările operate în organismul social concură la afirmarea și fortificarea națiunii, la cimentarea coeziunii sale. Este drept, fruntașii politici clarvăzători au atras atenția asupra nevoii de reforme și de democratizare a societății în vederea multiplicării forței de atracție a Vechiului Regat pentru românii din afara statului național. I. G. Duca a scris un odată în acest sens.

După război, Partidul Național Liberal a fost pus într-un chip nou în fața problemei naționale. Propria tradiție în domeniul național nu mai era suficientă. Era nevoie de o ambianță mai comprehensivă, deschisă efectiv pluralismului și intercomunicării. Normele juridice cu caracter intern care au fost adoptate, ca de pildă legea de emancipare a evreilor (1919) sau prevederile stipulate în Actul adițional al Tratatului de pace de la Versailles, nu erau suficiente. Esențială era construirea unor raporturi corecte între ideea de națiune-comunitate etnică și suma de drepturi și valori ale individului și cetățeanului, indiferent de apartenența sa etnica. Aceasta presupunea edificarea unui regim de autentică democrație, capabilă să iradieze intens în sfera națională, să facă activă intercomunicarea, să dobândească consensul.

Partidul Național Liberal a fost artizanul noului cadru democratic postbelic din România. Nu s-a putut însă desprinde hotărît de elementele sale formative din perioada regimului constituțional și social-politic antebelic: tentația de a mărgini democrația la aspectele sale formale, cultivarea clientelismului și a relațiilor bazate pe grupuri restrânse de interese. Partidul a recurs la metode autoritare de conducere

și la centralizarea excesivă a aparatului de stat. Formațiunea liberală a pus continuu în atenție dimensiunea națională a partidului. În opinia liderilor liberali această dimensiune era consacrată de geneza și de rolul său în făurirea statului modern român, de faptul că reprezintă preocupările societății în integralitatea lor. Se acordă prioritate intereselor românilor, fără să stingherească "libera afirmare" a celorlalte naționalități. Iată filosofia politică în materie națională a liberalismului interbelic. Între ideea națională română și între partidul nostru - sublinia într-un articol istoric Ion Nistor - există cea mai perfectă identitate¹⁷. La Congresul din vara anului 1936 al PNL s-au reiterat reperatele călăuzitoare ale acestuia: naționalism, democrație, monarhie. Gh. Tătărescu sublinia că în raport cu valorile democrației și ale naționalismului, misiunea PNL este aceea de a fi "forța care să stăvilească curentele care vin, fie de la dreapta, fie de la stînga, putînd să pună în primejdie stabilitatea statului, așezămintele monarhice constituționale, parlamentare"¹⁸. Declarația liderului liberal are o anumită acoperire. Național-liberalii au urmărit, în adevăr, cu duritate și intransigență sectorul Partid Comunist, scoțîndu-l în afara legii în 1924. Comuniștii au fost o țintă a ostilității liberale și pe temeiul adversității de clasă în jurul căreia se centra acțiunea și gîndirea lor. Față de curentele de extremă dreaptă, violent naționaliste, PNL, a aplicat însă, nu o dată, un comportament "tolerant democratic", care a făcut posibil, la început tumultul și dezordinile de stradă, amenințările, violențele și chiar asasinările, iar apoi ascensiunea formațiilor de extremă dreaptă, în special a mișcării legionare, pînna la nivelul unei redutabile forțe politice.

Este drept, I. G. Duca a luat în noiembrie 1933, în calitate de prim-ministru al guvernului liberal, măsura scoaterii mișcării legionare în afara legii. Înfruntarea a dobîndit un caracter dramatic, reacția Gărzii de Fier, soldată cu asasinarea lui Duca, dezvăluind o dată în plus caracterul de netolerat al mișcării. Sub șocul asasinării liderului său, Partidul Liberal a făcut promisiuni ferme că va dispune luarea tuturor măsurilor menite să facă inofensivă mișcarea legionară. "Țara va fi apărată prin toate mijloacele, iar acțiunile extremiste trebuiesc stîrpite cu orice preț", scria la 4 ianuarie 1934 oficiosul liberal "Viitorul". Se sublinia necesitatea unei vaste acțiuni de redresare morală a tineretului, de sensibilizare a opiniei publice față de pericolul naționalismului distrugător. Se avea în vedere eradicarea actelor destabilizatoare ale ordinii și legalității. Noul premier, Gh. Tătărăscu, făcea o declarație premonitorie: "... de modul cum se va desfășura opera de guvernare și de modul cum parlamentul va înțelege să-și îndeplinească misiunea, nu depinde numai soarta parlamentului și guvernul, ci soarta regimului actualmente în vigoare..."¹⁹. Declarațiile patetice, rostite solemn, dar măsuri amîinate, ezitante, acțiuni conduse fără energie. Ulterior promisiunile au intrat de fapt în uitare. Mișcarea legionară a profitat de cîteva conjuncturi favorabile spre a se relansa spectaculos în viața politică. Iar perpetuarea stării de necesitate pe aproape întreaga

durată a guvernării Tătărescu (1934-1937) nu a pus pe legionari în dificultate: aceștia au suportat doar laxe măsuri punitive.

Tactica "concilierii" nu a fost doar de ordinul practicii politice; ea implică și o anumită viziune în plan național în care se îmbina tradiționalismul de centru dreapta, susceptibilitatea față de domeniul național, laxismul în receptarea semnalelor ideologice și culturale venite în numele patriotismului, nevoia de a manevra și de a accepta injoncțiunile unui monarh nestatornic.

Partidul Național Liberal a profesat între cele două războaie un naționalism specific secolului I. Sub imperiul împrejurărilor și exigențelor esențial schimbate, liberalii au adoptat unele atitudini și procedee noi în care starea de *realpolitik* și interesele de ordin material au temperat mult din avântul și forța ideii de solidaritate care domina generația de la mijlocul secolului trecut. Concepția liberalilor în domeniul național, ca întreaga concepție de guvernământ a Partidului, s-a exprimat în Constituția din 1923. Dezbaterile pe care le-a suscitat textul Constituției, înfruntările ascuțite pe marginea adoptării acesteia nu au pornit doar din considerente de oportunitate politică. Ele oglindesc și deosebiri reale de vederi asupra proiectului de construcție politică statală a societății după război. Partidul Național a luat, de pildă, ca reper comparativ *Declarația de la Alba Iulia* din 1 decembrie 1918. În numele Partidului Țărănesc, Constantin Sterea subliniat ca nodul întregii probleme constituționale consta în "asigurarea efectivă a condițiilor de libertate și de intensă viață cetățenească"²⁰.

Reprezentanții minorităților naționale au exprimat și ei o serie de doleanțe. Au subliniat, de pildă, ca este insuficientă simpla proclamare a deplinei egalități a românilor (termenul însuși e, în cazul de față, imprecis formulat - n.n.) indiferent de originea etnică și de limbă", fără să se înscrie explicit unele drepturi specifice (de asociere pe baze naționale și profesionale, să se garanteze dreptul la învățătură în limba maternă, respectarea identității naționale etc.²¹.

Pe de altă parte, forțele drepte naționaliste din țară, în speță de curînd înființata Ligă a apărării naționale creștine incita energic studențimea la manifestații spre a obține revizuirea drepturilor politice și cetățenești ale evreilor, dobîndite în 1919²².

În primii ani după război, izbucnirea primelor scînteii naționaliste de dreapta (a se vedea mișcarea generației "22") au antrenat semnificative delimitări pe terenul problemelor specifice noului cadru statal. Sînt revelatoare în acest sens pozițiile a două mari figuri ale culturii și vieții sociale din România: Octavian Goga și Constantin Stere.

Ambii militanți pentru unitatea națională și apropiați ca viziune socială în perioada premergătoare unirii. După 1918, Octavian Goga se îndreaptă însă spre naționalism care va căpăta, cu timpul, accente violente, xenofobe și antidemocratice. S-a prevalat la început de ideea că noua condiție a României îi dă dreptul să afirme "un crez național bine fixat"²³. Aceasta însemna, după el, părăsirea

pasivității și promovarea unui spirit ofensiv în raport cu ceea ce se credea a fi piedică în calea afirmării energiilor naționale și a conștiinței valorii proprii. Pe acest teren a pus Goga, într-o serie de articole publicate în "Țara noastră", mișcările studențești din 1922-1923. "Românismul, după triumful de pe câmpul de luptă, scria poetul, își croiește astăzi morala adecvată împrejurărilor schimbate și e în căutarea unui chiag"²⁴. Lui Goga i se părea nesemnificative excesele xenofobe de limbaj, dezordinile și tulburările întreținute de grupuri de studenți. Le dojenea blînd, cu îngăduință, reluînd însă cu obstinație tema suflului proaspăt, "purificator" al mișcărilor. De aci și tirul continuu al polemicii cu publiciștii evrei și cu organele democratice de presă, "Adevărul", "Dimineața" și "Lupta", dat fiind că interpretau sub un alt unghi agitațiile studențești, avertizînd asupra caracterului lor antidemocratic și a gravității implicațiilor unor asemenea fenomene.

Unde a ajuns Octavian Goga pe calea începută în anii '20 ne arată sfîrșitul traseului politic al poetului din 1937-1938 ca lider al Partidului Național Creștin de extremă dreapta.

În alt spirit și cu altă măsură a abordat problema națională Constantin Stere. Punctul central al chestiunii consta, după el, în realizarea coeziunii corpului social pe temeiul consensului liber exprimat. Aceasta semnifica repudierea metodelor autoritare, de centralizare administrativă forțată și instituirea unui climat care să dea sentimentul nu doar minoritarilor, dar și românilor din provinciile reunite că se bucură de același tratament în tot ceea ce ține de identitatea lor, că au certitudinea posibilității de a se autorealiza în aceeași măsură ca și românii din Vechiul regat. Stere stăruia ca guvernul României întregite să precizeze politica față de zonele sensibile ale corpului național²⁵, să elaboreze o concepție a vieții de stat capabilă să închege organismul social, să creeze o atmosferă civică intensă, robustă și activă. El atrăgea atenția asupra faptului că "lăsată la discreția impetuoșilor purtători ai ideii de stat"²⁶, cu apucături și moravuri grosiere, integrarea țășuturilor corpului sociale poate fi serios prejudiciată. Tradiții, specificități apărute istoric, sensibilități născute din nevoia de a le ocroti, toate trebuiau tratate cu cea mai mare atenție, inclusiv prin crearea unor forme de autonomie locală spre a zăgăzui porțile abuzului de putere²⁷. Tocmai pentru că Stere a fost cel mai de seamă campion al unirii Basarabiei cu România, el se credea îndreptățit să semnaleze situații penibile la care se pretau organele administrative, funcționarii civili și mai ales unele cadre ale jandarmeriei în gestionarea atribuțiilor lor, în raporturile cu oamenii locului²⁸. De îngrijit nu erau obtuzități sau ingerințe izolate; era esențial ca oficialitățile să nu le admită ca normalitate, să nu devină stil comportamental al puterii. De aci pledoaria lui Stere pentru democrație ca principiu ordonator al societății și, prin urmare, ca liant al membrilor acesteia, indiferent de naționalitate. Trecut prin atîtea încercări, atîtea situații și trăiri dramatice, atîtea medii sociale, culturale și interetnice, Constantin Stere rămîne un promotor al liniei de apropiere, de înțelegere și de solidaritate interumană. Este, probabil, cea mai profundă dimensiune a perso-

nalității sale. Multe din scrierile lui Stere, mai ales cele din anii '30 merită toată atenția, în special sub acest unghi.

*

Pentru a ne reprezenta corect oferta forțelor politice ale vremii în raport cu exigențele pe care le ridică problema națională în România (altfel spus problema minorităților în contextul realității noastre social-politice), este necesar să observăm măcar câteva din determinațiile politico-teoretice ale Partidului Național Țărănesc față de această problemă.

În modalitatea de a privi momentul național - cu diversele sale conotații - am putea distinge următoarele repere:

a. Partidul Național Țărănesc se considera național prin suportul său social - țărănimea, aceasta fiind componenta autentic națională a poporului, păstrătoarea valorilor sale perene - limbă, datini, obiceiuri, mod de a simți și a exista în unanimitate a românilor. "Țărănismul - specifică o moțiune a Partidului Național Țărănesc adoptată la 22-23 aprilie 1935 - constituie adevăratul naționalism, acela care se întemeiază pe forțele creatoare ale poporului românesc, întărite prin încadrarea lor în statul românesc, eliberate de sub dominația coalițiilor de interese particulare"²⁹.

b. Partidul are un dezvoltat sentiment al intereselor fundamentale ale statului pe care nu le înțelege însă ca pe o entitate metafizică, ci în conexiune cu interesele și idealurile concrete ale indivizilor, ale societății. Idealul de stat românesc - sublinia Ion Mihalache la o întrunire desfășurată la Cîmpul Lung (Muscel) - trebuie să răspundă rosturilor adânci ale neamului și ale societății noastre în vremuri de aspre încercări pe care le traversa Europa la mijlocul deceniului IV³⁰.

Un naționalism imanent, exprimînd țărănimea în ipostază națională, îmbogățit cu sentimentul acut al intereselor superioare ale țării, conturează o filosofie politică națională constructivă - arătau țărâniștii. "Naționalismul Partidului Național Țărănesc - sublinia «Aurora» - este democratic, constructiv. El se așează pe linia marilor realizări ale poporului. El înseamnă ridicarea orașului, a școlii, o raționalizare a impozitelor, ieftinirea standardului de viață. Nu fraze demagogice. Realizări sănătoase"³¹. Accepția dată de național-țărănism propriului naționalism are și o conotație polemică, delimitată de alt tip de naționalism: exclusivist, construit pe respingerea celuilalt ca determinație esențială.

Pe acest temei Partidul Național Țărănesc contesta pretenția de monopol asupra valorilor naționale din partea curenților naționaliste de dreapta și atrăgea atenția asupra caracterului distructiv al naționalismului clădit pe ideea de discriminare, pe închistarea în carapacea comunității organice, de repudierea "celuilalt" sau pe victimizarea propriei condiții. În raport cu celelalte forțe politice de guvernământ, Partidul Țărănesc, iar mai târziu cel Național Țărănesc au pus problema drepturilor pentru minorități cu o mai mare deschidere, au formulat principiul

egalității ca temelie a edificării vieții de stat. Național-Țărănișmul se pronunță pentru construirea unui tip de raporturi mai larg democratic (prin comparație cu liberalismul), mai favorabil integrării componentelor minoritare în corpul social.

"Ca partid social - citim în ziarul «Aurora», Partidul Țărănesc socotește zadarnică orice luptă contra oricărei tulburări a bunelor raporturi ce trebuie să domnească între toate elementele de aceeași stare socială ar fi... Recunoașterea perfecteii egalități de drepturi și datorii, recunoașterea drepturilor culturale, fără nici o rezervă, crează raporturi sincere între naționalități și partidele democratice"³².

Publicistica de nuanță țărăniștă conține texte caracteristice prin transparență și adevăr într-un domeniu atât de delicat cum este acela al relațiilor interetnice. Un relief deosebit dă ideii de egalitate și drepturi naționale Virgil Madgearu într-un comentariu pe marginea lucrărilor Congresului organizațiilor țărăniște din Banat și Ardeal, în 1925: "Am spus atunci răspicat că sîngele vărsat de omenire în timpul războiului mondial nu poate să fi avut rostul de a schimba harta continentelor, pentru a face din asupriții de ieri asupritorii de azi. Fundamentul moral al trasării frontierelor, după liniile etnografice, nu poate fi decît principiul unei deopotrivă îndreptățiri în viața socială și de stat a tuturor cetățenilor din statele nou create sau așezate în granițele naționale"³³.

În diverse ocazii, inclusiv în Programul Partidului Național Țărănesc la Congresul de constituire a acestuia (10 octombrie 1926) s-a subliniat că hotărârile de la Alba Iulia pot sluji, în principiu, drept puncte călăuzitoare în problema minorităților etnice și confesionale³⁴. Este un semn hotărît al pregătirii Partidului Național Țărănesc de a veni în întîmpinarea problemelor complexe și foarte importante legate de minorități. Național-țărăniștii au subliniat și ei necesitatea creării unor condiții apte să pună în valoare afirmarea energiilor constructive ale elementului autohton, urgența ameliorării condițiilor materiale și culturale ale maselor românești. "Dar nu prin prohibiri și oprimări fatal artificiale"³⁵ - subliniau ei. Da, spuneau țărăniștii: "O concepție socială superioară, realizată în formă națională"³⁶, însă o deplină egalitate și îndreptățire a tuturor cetățenilor în cuprinsul statului.

Această poziție diferă de exclusivismul agresiv al extremei drepte, dar diferă și de segmente ale liberalismului, de fapt ale național-liberalilor, care invocau ocrotirea "muncii naționale"³⁷ prin măsuri pătinoare, sau postulau "asigurarea unei situații dominante a elementului românesc în economie și cultură"³⁸, prin ocuparea unor puncte cheie în viața economică și politică.

Pentru ansamblul concepției sale doctrinare și în special pentru atitudinea sa față de problemele de ordin social și național, curente de extremă dreaptă au centrat un intens atac împotriva P.N.Ț. învinuindu-l de... comunism și bolșevism. A fost stratagema curentă a extremei drepte europene împotriva mișcărilor democratice, menită să creeze o psihoză a pericolului "comunisto-masonic", să genereze implicit solidarități în jurul mișcărilor naționaliste de factură fascistă.

Pledoaria pentru libertăți civice și sociale era asimilată cu socialismul sau comunismul.

Subliniind gratuitatea învinuirilor insidioase de comunism a național-țărăniștilor, ziarul "Dreptatea" scria la 15 octombrie 1937: "Țărănismul se întemeiază pe democrație, în timp ce comunismul este, mai cu seamă sub forma care se prezintă astăzi, prin excelență dictatorial". La un congres al tineretului național-țărănesc Virgil Madgearu declara: "Față de curente care încearcă să compromită ideea democratică prin crearea de confuzii voite între țărănism și bolșevism, noi am întreprins o acțiune de lămurire"³⁹. S-a procedat, într-adevăr, la o acțiune lămuritoare, dar efectul nu putea fi radical pentru că avea loc pe fondul unei stări de spirit predispusă captării semnalelor drepte. Pozițiile democratice erau tot mai greu de apărat. Fuseseră pierdute pentru forțele autentic democratice momentele prielnice ale unei dispute hotărâte cu ideologia mișcării de extremă dreaptă. Problema nici nu ținea doar de o discuție de idei. Spre a țărături marea noilor curente era nevoie de angajarea unei ample acțiuni politice și a unei energice mișcări polarizatoare în jurul valorilor și principiilor democratice ale societății. Timpul n-a mai avut răbdare pentru așa ceva.

Experiența celor două decenii dintre cele două războaie în spațiul realității românești a arătat că forța politică guvernamentală cea mai aptă să construiască un proiect integrator al comunităților etnice minoritare în organismul politic-statal, să cimenteze coeziunea acestuia, a fost Partidul Național Țărănesc. El a avut o percepție mai justă a problemelor autentice de ordin național, a cerințelor care se ridicau în noua fază istorică a statului român. A fost mai permeabil la curente înnoitoare ale vremii, mai atent la frământările și preocupările minorităților. Setul de principii enunțat de național-țărăniști n-a putut să se depărteze niciodată prea mult de spiritul *Declarației* de la Alba Iulia, chiar dacă normele enunțate de ea n-au fost integral urmate. România unită pune în opinia unor fruntași țărăniști alte exigențe, sau se considera că e necesar să se pună altele.

Pentru Partidul Național Liberal situația se prezintă mai complicat. Ideea națională i-a fost călăuză în acțiune, dar i-a servit și de stindard pentru a-și sublinia meritele și, de ce nu, a le dilata. De aici tendința de a transforma naționalul în tabu, de a socoti această valoare mai presus de judecată. O astfel de percepție deschide calea susceptibilităților, exacerbarilor, supralicitărilor, intransigențelor.

Paradoxal, ea coexistă cu un sentiment al neîmplinirii atunci când judecata se apleacă asupra realității sociale, a condiției generale a țării. Imobilismul și persistența structurilor tradiționale împiedică fuziunea momentului național cu valorile liberalismului avansat de tip apusean, purtător al civilizației moderne. De aci exarcerbarea momentului național în cadrul liberalismului român și nota sa de conservatorism în plan social-economic. De aici și insuficiența deschidere în rezolvarea problemelor de ordin național în situația nouă creată după unirea din 1918.

Fundamentul obiectiv al dificultăților de integrare a naționalităților în organismul politic-statal român rezidă în deficiențele dezvoltării civilizației materiale moderne, în disparitățile de ordin economic între sat și oraș, între economia industrială și cea rurală, în condiția deficitară a centrelor urbane cu o viață economică intensă, evoluată, în caracterul relativ modest al mobilității sociale, în fragilitățile istoriei central-est europene, mereu fluidă, mereu supusă conjuncturilor interne și externe, încă necristalizată în structuri temeinic cimentate.

În plan social-politic, experiența deceniilor dintre cele două războaie relevă că forțele politice cu cea mai mare deschidere democratică sînt și cele mai bine echipate pentru rezolvarea exigențelor specifice problemei naționale. De fapt democrația constituie o garanție a soluționării aspectelor pe care le implică conviețuirea multietnică, crearea premiselor integratoare ale comunităților naționale. Putem spune, într-un fel, că reușita în planul fenomenelor integrative este un criteriu al nivelului democrației într-o societate sau alta. Respectul, libertatea și drepturile minorităților merg, în mod firesc, pînă la marginea respectării propriilor drepturi și libertăți.

- 1 Pe această linie se înscriu și lucrările lui Keith Hitchins printre care aș vrea să menționez *L'idée de nation chez les roumains de Transylvanie (1691-1849)*, București, 1987, și *Orthodoxy and nationality Andrei Saguna and the Romanians of Transylvania 1846-1873*, Cambridge, Massachusetts, 1977.
- 2 *Enciclopedia României*, vol.I, București, 1938, p.149.
- 3 *Ibidem*.
- 4 *Ibidem*.
- 5 *Ibidem*.
- 6 *Ibidem*.
- 7 *Ibidem*.
- 8 Iuliu Maniu, *Problema minorităților*, Edit. Cultura Națională, p.12, 16-17.
- 9 *Ibidem*, p.17.
- 10 *Ibidem*.
- 11 Iuliu Maniu, *op. cit.*, p.11.
- 12 *Ibidem*, p.8.
- 13 *Ibidem*, p.11.
- 14 *Ibidem*, p.4; vezi și articolul *Libertate minorităților* al lui Iuliu Maniu publicat în "Patria", 20 mai 1924.
- 15 Vezi "Adevărul". 13 februarie 1923. Similară ca înțelegere și abordare a fenomenului național este broșura profesorului Traian Bratu, *Politica națională față de minorități*, Cultura națională, București, f.a.
- 16 "Patria", 22 iulie 1922; vezi și martie 1919; 8 ianuarie 1920; 27 decembrie 1920 etc.
- 17 "Viitorul", 27 martie 1934.
- 18 *Ibidem*, 10 iulie 1936.
- 19 "Adevărul", 4 februarie 1934.

ÎN CĂUTAREA APROAPELUI

- 20 *Anteproiectul de Constituție a Partidului Țărănesc. Cu o expunere de motive de C. Stere*, București, 1922, p.39.
- 21 Vezi "Adevărul", 5 februarie 1923.
- 22 Vezi Eufrosina Popescu, *Din istoria politică a României. Constituția din 1923*, Edit. politică, București, 1983, p.129-136.
- 23 Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, Edit. Scripta, București, 1992, p.313.
- 24 *Ibidem*, p.61.
- 25 Constantin Stere, *Preludii. Partidul Național Țărănesc și "cazul Stere". Documente și lămuriri politice*, Edit. "Adevărul", București, 1930, p.40.
- 26 *Ibidem*, p.60.
- 27 *Ibidem*, p.100; vezi și C. Stere, *În preajma revoluției*, vol.7, Edit. Adevărul, 1937, p.323.
- 28 În cartea *Preludii Partidul Național și "cazul Stere"*, fruntașul basarabean aduce destule exemple în acest sens (vezi p.20-21, 46-47, 60-64 etc.). Semnalările lui Stere sînt singulare. Ziarele "Adevărul", "Aurora", "Patria", "Dreptatea" consemnează destule alte situații. Vezi de ex. "Adevărul", 11 octombrie 1921; 12 martie 1923, "Aurora" din 5 ianuarie 1922 etc.
- 29 "Dreptatea", 25 aprilie 1935.
- 30 "Dreptatea", 2 decembrie 1936.
- 31 "Aurora", 23 mai 1935. Aceeași modalitate de a se defini ca "naționalist" se desprinde din articolele publicate în "Patria" (7 noiembrie 1926 - articolul lui Iuliu Maniu, *Ideologia Partidului Național Țărănesc*), "Dreptatea", 30 noiembrie 1935 (articolul lui Mihail Ralea, *Naționalism și țărănism*).
- 32 "Aurora", 23 august 1924.
- 33 *Ibidem*, 12 noiembrie 1925.
- 34 Vezi *Doctrina țărănistă în România. Antologie de texte*, Editura Alternative, București, 1994, p.116.
- 35 "Dreptatea", 25 aprilie 1935.
- 36 "Aurora", 2 iulie 1923.
- 37 "Aurora", 13 martie 1934.
- 38 Vezi *Politics and Political Parties in Roumania*, London, 1936, p.158.
- 39 "Dreptatea", 15 octombrie 1937.